

Værdigt og ikke værdigt trængende i velstandsforstaden Hørsholm 1929-31

Af Hans Jørgen Winther Jensen

I den sociale lovgivning opererede man fra ca. 1850 til 1961 med to kategorier af modtagere af sociale ydelser. Lovgiverne skelnede mellem de værdigt trængende og de ikke værdigt trængende. Begge kunne få hjælp, men de ikke værdigt trængende blev ramt af drakoniske sanktioner. Artiklen her omhandler disse to grupper. Ligheder, forskelle og samspil¹.

Indledning

Lov om kommunale Hjælpekasser var i kraft fra 1907 til 1932. I den periode ydede hjælpekasserne hjælp til værdigt trængende sideløbende med, at det kommunale fattigvæsen ydede fattighjælp til de såkaldt ikke værdigt trængende. Det blev aldrig defineret i lovgivningen, hvad henholdsvis værdigt og ikke værdigt trængende betød; men hjælpekasser og det kommunale fattigvæsen administrerede den gældende lovgivning og skelnede i praksis mellem værdigt og ikke værdigt trængende.

Problemstilling

Artiklens forskningsmæssige hovedproblemstilling er på den baggrund: hvad var resultatet af hjælpekassernes og det kommunale fattigvæsens administration af lovgivningen i praksis, uanset hvad hensigten var? Hvilke grupper havnede i gruppen af værdigt trængende og hvilke i gruppen af ikke værdigt trængende? Hvilke ligheder og hvilke forskelle var der mellem de to grupper med hensyn til de empiriske variable, der kan findes? Det drejer sig om bopæl, køn, alder, erhverv/stilling, civil status, forsørger/ ikke- forsørger og årsag til social nød.

Fattigvæsenets og hjælpekassebestyrelsernes overvejelser havde selvsagt betydning og derfor vil hjælpekassernes overordnede synspunkter blive belyst; men hovedproblemet er de praktiske resultater af deres beslutninger såvel med hensyn til skellet mellem værdigt og ikke værdigt trængende, men også med hensyn til det samlede resultat? Hvad var resultatet af samspillet mellem beslutningerne i hjælpekassebestyrelsen og i det kommunale fattigvæsen – uanset beslutningstagernes motiver og hensigter?

Problemstillingen vil blive belyst med empirisk materiale fra Hørsholm Kommune. Mere præcist vil jeg anvende materiale fra kommunens fattigvæsen fra foråret 1931, som det er fremlagt i min artikel ”Socialreformen 1933 i Hørsholm – en verden til forskel” og materiale fra Hørsholms kommunale hjælpekasse 1929/30, som vil blive præsenteret nedenfor.

I artiklen her er det hjælpekassen og det kommunale fattigvæsen, der handler. De sociale klienter er passive. Det svarer ikke til virkeligheden. Som det fremgår af min artikel ”En fattig mand fra Hørsholm 1912-35” handler de sociale klienter selvfølgelig; men det har ikke været muligt at inddrage dette ekstremt vigtige aspekt af fattigdommens historie her.

Hans Jørgen Winther Jensen, Ph.D. Tidligere leder af Hørsholm Lokalkiv og museumsinspektør, Museum Nordsjælland.

Hjælpekassen og det kommunale fattigvæsen fungerede ikke i et tomrum, men indgik i en kontekst. De to myndigheder var indlejret i Hørsholm kommune, som var en lille velstandsforstad til den voksende københavnske metropol. Det er vigtigt i sig selv, men især, i eventuelle sammenlignende undersøgelser af forholdene i f.eks. velfærdsforstæder på den københavnske vestegn, som jeg håber artiklen her vil inspirere til. Nedenfor vil jeg uddybe, hvad der ligger i begreberne velstandsforstad og velfærdsforstad.

Jeg håber nemlig, at artiklen her vil inspirere til andre lignende socialhistoriske undersøgelser, som gør det muligt at tegne et mere fyldestgørende billede af datidens sociale landskab.

Endelig er formålet med artiklen at gøre opmærksom på et, efter min mening, meget underbelyst emne – de ikke værdigt trængende.

Litteraturen om hjælpekasserne og de værdigt og ikke værdigt trængende

Skellet mellem de værdigt trængende og ikke værdigt trængende springer ud i fuldt flor i og med Lov om Hjælpekasser fra 1907, hvorfor det er på sin plads, at se på behandlingen af denne lov i litteraturen. Den ældste fremstilling er ”Kommunale hjælpekasser i Danmark 1907-1932”. Den er udarbejdet af folk, der arbejdede eller havde arbejdet i hjælpekasserne. Folk, som var sympatisk stemt for hjælpekassetanken. Den blev udgivet af bladet ”Hjælpekassen” og er først og fremmest en gennemgang af de formelle forhold omkring hjælpekasserne. I lighed med denne lille fremstilling findes en lang række små skrifter om enkelte hjælpekasser, ofte fremstillet af folk fra kassernes bestyrelser, omhandlende bestyrelsernes arbejde.

Hjarar Ghziels artikel ”En social ambulance. Hjælpekassehjælp 1907-1933 belyst gennem en undersøgelse af Frederiksberg Kommunes Hjælpekasse” bygger på et upubliceret speciale fra 2010 (Saxoinstituttet). Forfatterens formål med artiklen er, at undersøge, hvorledes hjælpekasserne indgik i udviklingen af den danske socialpolitik i 20. århundrede. Han bygger på et omfattende arkivmateriale ud over lovtidende og rigsdagstidende. Arkivmaterialet, der befinder sig på Frederiksberg Stadsarkiv består af Frederiksberg Kommunes Hjælpekasses årsberetninger og regnskabsbøger, for så vidt de er bevaret. Desuden er Frederiksberg Kommunes fattigvæsens hovedregistrant, almissebøger og person-sager blevet anvendt. Kommunens årsberetninger er anvendt til at belyse hjælpekassemodtagernes køns- og aldersfordeling og civilstand².

På baggrund af dette materiale konkluderer Ghziel Hajar: ”Det kan sluttelig siges, at hjælpekassen på Frederiksberg især blev brugt til at holde familieforsørgende mænd i den arbejdsdygtige dygtige alder fri af fattigvæsenet”³. Hjælpekasserne blev gennem årene sat til at administrere forskellige særlove om sociale hjælpeforanstaltninger ved siden af arbejdet med at give hjælp til værdigt trængende. Dette arbejde behandler Hajar Ghziel også.

Hajar Ghziels artikel er den eneste behandling af en hjælpekasses virke, som analyserer den personkreds, der fik hjælpekassehjælp⁴. I det hele taget er hjælpekassernes historie noget stedmoderligt behandlet i den historiske faglitteratur, og det kan godt undre, når man ser, hvor mange personer, der fik hjælpekassehjælp⁵.

Det skyldes måske, at hjælpekasserne er blevet betragtet, som et fejlskud, en parentes, som et forsøg på at reparere på fattiglovens utilsigtede virkninger, hvor det, der skulle til, var en reform af hele fattigvæsenet. En reform, der kom med socialreformen af 1933. Sejrherren, K.K.Steincke, kom til at skrive historien.

Lillegade 1920-1930. Bygningen til venstre for enden af gaden er rådhuset. Børnene er retsassessor Glarbos børn. Museum Nordsjælland. Hørsholmarkivet

Den nyeste behandling af hjælpekassernes historie er Søren Kolstrups i Dansk Velfærdshistorie ⁶. I lighed med hans behandling af den øvrige sociale lovgivning i perioden 1898-1933 er der tale om den politiske og idemæssige historie med omfattende gennemgange af datidens debatter. Søren Kolstrup behandler selvsagt spørgsmålet om skellet mellem de værdigt og ikke værdigt trængende, som det fremstod i disse diskussioner; men han kan ikke belyse, hvordan dette skel kom til udtryk i praksis, fordi der ikke foreligger nogen relevant forskning.

Generelt behandler litteraturen om hjælpekasserne ikke spørgsmålet om, hvem der fik hjælp af disse som værdigt trængende, ligesom litteraturen om fattigvæsenet i den samme periode (1907-1932)

heller ikke undersøger gruppen af fattighjælpsmodtagere nærmere. Det er, ved eftertanke, påfaldende. Det skyldes måske, at det er et stort arbejde og, at de fremstår som en stor grå masse, undtagen hvis man kan udskille tragiske eller på anden måde iøjnefaldende enkeltindivider.

Kildematerialet

Hørsholm Kommunes hjælpekasse har kastet meget arkivmateriale af sig i sit arbejde. Det i denne sammenhæng vigtigste materiale udspringer af, at loven om hjælpekasser fra 1907 (rev. 1913) pålægger bestyrelserne at føre og aflægge regnskab.

Som led i regnskabsaflæggelsen fremstilles for hvert regnskabsår et bilag A. Heri anføres for hver enkelt modtager af hjælpekassehjælp: navn, køn, alder, forsørger eller ikke-forsørger, antal forsørgede, årsag til anmodning om hjælp, hvilken måned i regnskabsåret er hjælpen ydet, det samlede beløb for hele regnskabsåret, anmærkninger og endelig henvisning til de relevante bilag. Disse oplysninger er nedenfor blevet anvendt til at tegne et billede af gruppen af hjælpekassehjælp i regnskabsåret 1929-30. Det drejer sig om 56 hovedpersoner. Oplysningerne er blevet suppleret med de relevante data fra kassebogen, der er en kronologisk fortegnelse over hjælpekassens udbetalinger, som især er nyttig med hensyn til oplysninger om adresse og stilling/erhverv. Til samme formål er de relevante bilag blevet anvendt. I regnskabsåret 1929-30 udbetalte hjælpekassen 5.338 kr. til 56 personer. I regnskabsåret 1930-31 udbetaltes 6.610 kr. til 82 personer.

Sammenlignet med sagsbehandlingen inden for det kommunale fattigvæsen er det påfaldende, at der ikke oprettes personsager af hjælpekassen for de enkelte ansøgere. Bureaukratiet og kontrollen er langt mindre i hjælpekassens arbejde end i det kommunale fattigvæsens arbejde. Ud over regnskabsmaterialet findes der selvfølgelig en forhandlingsprotokol, som jeg har læst.

De to begrebers historie

For det første er det nødvendigt at have et begreb om de to grupper, der er i fokus her: modtagere af hjælp fra hjælpekassen – de værdigt trængende. Og fattighjælpsmodtagere – de ikke værdigt trængende.

Fattighjælpsmodtagerne var den nederste gruppe i samfundet. De omtales som dem, der fik fattighjælp med fattighjælpsvirkning, de ikke værdigt trængende og undertiden som det underste eller nederste lag; men hvad karakteriserer dem?

Man kan finde dem i det arkivalske materiale. Man kan beskrive dem statistisk. Man kan beskrive de drakoniske sanktioner, der ramte dem⁷. Og man kan beskrive deres økonomiske elendighed; men hvilken sammenhæng indgik de i såvel diakront som synkront?

Økonomisk stod de uden for det kapitalistiske arbejdsmarked. De var så at sige dobbelt besiddelsesløse. Dobbelt besiddelsesløse, fordi de ikke alene ikke ejede produktionsmidler i lighed med arbejdere, der var i arbejde, men de var heller ikke var i besiddelse af en arbejdskraft, som nogen ville købe. Som følge af de konjunkturer, som er indbygget i den kapitalistiske produktionsmåde, voksede denne gruppe i krisetider og reduceredes i opgangstider.

Hovedgaden 41, gårdsiden 1936. Türck tog en del fotos, som Hørsholm Kommune ville bruge til en turistbrochure. Foto: Sven Türck. Hørsholmarkivet. Museum Nordsjælland

I en indkredsning af gruppen er det svært at komme uden om datidens egen terminologi. Desuden er der i faglitteraturen argumenteret for det frugtbare i at studere datidens terminologi og begrebsdannelse⁸. Langt op i 1800-tallet var praksis sådan, at alle de, der modtog hjælp fra det offentlige, blev ramt af hårde retlige og økonomiske sanktioner; men under borgerkrigen 1848-1851 fremkom forslag om, at familier, hvis forsørgere var i krig, skulle kunne få hjælp uden disse virkninger. Den ekstraordinære situation var baggrunden for, at forslaget blev gennemført⁹.

Situationen var også ekstraordinær, da Rigsdagen næste gang, i starten af 1850'erne, blev forelagt et lovforslag, der gav mulighed for at yde offentlig hjælp til nødstedte uden sanktioner. Prisstigninger truede mange familier på eksistensen. Derfor herskede der i rigsdagskredse en frygt for alvorlige begivenheder, hvis en sultende arbejderbefolkning kom til at kæmpe mod en hård isvinter. Det er forklaringen på, at det nævnte forslag fik en let gang gennem Rigsdagen¹⁰.

I 1850'erne skete der et brud i synet på fattigdom og de fattige. Inden da betragtedes de alle som en stor masse – fattiglemmer. Uanset om deres situation bundede i kronisk sygdom, midlertidig arbejdsløshed eller dovenskab. Hvis de modtog offentlig hjælp blev de ramt af hårde økonomiske og retlige sanktioner.

Derefter begyndte man at skelne mellem de værdigt og de ikke værdigt trængende. De værdigt trængende skulle kunne modtage offentlig hjælp uden at blive ramt af de nævnte sanktioner¹¹. Men det var midlertidige ekstraordinære foranstaltninger.

Med Lov om Tilvejebringelse af Midler til fri Fattigunderstøttelse og om disse Midlers Bestyrelse fra 1856 blev skellet en permanent del af lovgivningen. For disse midler kunne nemlig tildeles uden fattighjælps- virkninger til de værdigt trængende. Omvendt kunne man ikke få del i dem, hvis man befandt sig under den lovbestemte kommunale forsørgelse. Og de værdigt trængende var, efter datidens opfattelse, mennesker, som forbigående trang, forårsaget af sygdom, arbejdsløshed eller uheld af den ene eller anden art, truede med at vælte omkuld¹².

Hjørnet af Ørbæksvej og Dronningvej ca. 1905. Postkort. Hørsholmarkivet. Museum Nordsjælland.

Det nye var, at man fokuserede på de værdigt trængende, hvis nød var bestemt af ydre forhold, som den enkelte ikke var herre over. Dog var det ikke alle i denne kategori, der skulle hjælpes uden de hårde retlige sanktioner. Kun de, der viste vilje til at gøre noget ved deres situation, skulle hjælpes uden sanktioner. Så til syvende og sidst var det den enkelte persons karakter, der var udslagsgivende for, om man havnede i den ene eller anden kategori – værdigt eller ikke værdigt trængende¹³. Eller rettere sagt den enkelte persons karakter, som den blev opfattet af dem, der uddelte pengene.

Skellet mellem de to grupper – værdigt og ikke værdigt trængende – knæsattes i lovgivningen og i debatten i perioden 1869-91¹⁴. Loven om alderdomsunderstøttelse fra 1891 brugte ganske vist ikke udtrykket værdigt trængende; men lovgiverne forudsatte ved udformningen af tildelingskriterierne, at kun værdigt trængende kunne få alderdomsunderstøttelse¹⁵. I sygekasseloven fra 1892 brugtes heller ikke udtrykket; men man kunne kun blive medlem af en sygekasse ved at blive optaget af de lokale medlemmer af kassen, som sandsynligvis har håndhævet normer for en, i datidens øjne, acceptabel livsførelse.

Fattigloven fra 1891 var derimod i stor udstrækning udtryk for det gamle syn på de fattige som en stor ensartet masse, der skulle sanktioneres, men åbnede sprækker af muligheder for hjælp til dem, der uforskyldt var kommet i ufare, uden retlige konsekvenser¹⁶.

Med hjælpekelassen sprang skellet mellem værdigt og ikke værdigt trængende ud i fuldt flor. For her udpegedes, som det behandles nærmere nedenfor, de værdigt trængende som den målgruppe, der skulle hjælpes.

Med loven var der skabt et A-hold, et B-hold og et C-hold i gruppen, der modtog offentlig hjælp. A-holdet fik hjælp i henhold til lov om alderdomsunderstøttelse eller sygekasseloven. B-holdet fik hjælp fra hjælpekelassen uden sanktioner. A- og B-holdet tilhørte gruppen af værdigt trængende. C-holdet fik hjælp fra det kommunale fattigvæsen, og langt de fleste af disse fik hjælp med de strenge retlige virkninger, der havde rod tilbage i 1800-tallet. C-holdet var de ikke værdigt trængende.

Hvem tilhørte så den del af C-holdet, der kun kunne få hjælp mod at miste vigtige borgerlige rettigheder – de ikke værdigt trængende. Det var der ikke klarhed over. I diverse regler og i datidens debat knyttedes spørgsmålet om værdighed eller ej såvel til den enkelte persons moralske habitus som til, om trangen opfattedes som selvforskyldt eller uforskyldt¹⁷.

K.K. Steincke, som var hovedmanden bag Lov om offentlig Forsorg fra 1933, udpegede i 1920 dem, der efter hans mening burde have frataget deres valgret og valgbarhed. Det drejede sig om vagabonder, alkoholister, forsømmelige fædre, personer, der var på varig forsørgelse (men ikke i tilfælde af sygdom, invaliditet, uoverskuelig forsørgerbyrde m.m.) og folk der havde snydt sig til offentlig hjælp eller eventuelt havde bortødslet tildelt offentlig hjælp. Endelig gav han mulighed for, at kommunalbestyrelsen kunne frakende folk deres valgret og valgbarhed, selvom de ikke tilhørte nogen af de nævnte kategorier¹⁸.

De ikke værdigt trængende og de værdigt trængende, som jeg her har forsøgt at indkredse, er de centrale teoretiske og historiske begreber i artiklen her.

Formelt set afskaffedes med Forsorgsloven fra 1961 skellet mellem værdigt trængende og ikke værdigt trængende, idet loven afskaffede brugen af deklarerende retsvirkninger i forhold til sociale ydelser¹⁹.

Hjælpekassernes lovgrundlag²⁰

Loven om hjælpekasser blev vedtaget i 1907. Ifølge denne oprettedes hjælpekasser i alle landets kommuner. Det nye ved denne institution var, at dens bestyrelse blev valgt ved almindelig valgret blandt alle indbyggere over 25 år i en kommune uden hensyn til køn. Kvinder og tyende fik altså stemmeret her, før de fik retten ved kommunalvalg og valg til Rigsdagen; men en række grupper blev fortsat nægtet stemmeret og valgbarhed : fattighjælpsmodtagere, personer uden rådighed over eget bo, personer, som havde erhverv ved utugt eller som havde begået en vanærende handling²¹.

Hovedgaden 41, gårdsiden 1936. Foto: Sven Türck. Hørsholmarkivet. Museum Nordsjælland

Var gruppen af stemmeberettigede ny, lå sigtet med hjælpekasserne i flugt med 1800-tallets tankegang.

I lovens reviderede udgave fra 1913 hedder det således i § 3: "Hjælpekassens Opgave er midlertidig at støtte værdige trængende, som har fast Ophold inden for vedkommende Kasses Omraade og ikke nyder Fattigunderstøttelse, i deres Bestræbelser for at ernære sig uden Hjælp af Fattigvæsenet".

I en tekstudgave af loven hedder det i en note til ovennævnte paragraf: "Der kan ikke gives nogen almindelig Besvarelse af, hvad der forstås ved "værdigt trængende"; hvis Hjælpekassens Bestyrelse i Tvivlstilfælde mener ikke selv at kunne træffe Afgørelsen, maa Sagen forelægges Amtet eller Indenrigsministeriet.... Hvis Manden er drikfældig, medens Hustruen bestræber sig for at holde Familien oven Vand og fri for Fattigvæsenet, er det ikke udelukket at yde Hustruen Hjælp, idet der dog maa skaffes Sikkerhed for, at Hjælpen kommer hende og hendes Børn (og ikke den drikfældige mand) til gode."²²

Det er på den baggrund vigtigt her at slå fast, at der aldrig kom en autoritativ definition af "værdige trængende", således at definitionen i praksis ahang af skøn.

I årene efter lovens vedtagelse foregik der en kamp om og diskussion af, hvem hjælpekasserne kunne og burde understøtte.²³ Ved lovens revision i 1913 blev et resultat heraf, at hjælpekasernes opgave indskrænkedes til kun "midlertidig (min kursiv) at støtte værdige trængende", hvor loven fra 1907 ikke havde sat en tidsgrænse på hjælpen. Loven fastsatte tidsbegrænsning på hjælpen. Hvis en person

havde modtaget 180 kr. eller derover inden for 18 måneder, kunne vedkommende ifølge § 4 ikke tilstås yderligere hjælp, inden der var gået 1 år fra det tidspunkt hjælpen var beregnet til at dække. Dog gjaldt denne begrænsning kun folk under 55 år, idet lovgiverne ønskede at friholde folk fra fattighjælp, så de kunne få aldersrente, og det forudsatte, at man ikke havde fået fattighjælp i de sidste tre år inden ansøgningen om aldersrente²⁴

I samme lovrevision indførtes en ny bestemmelse i § 3, der lød: ” Tidligere modtagen Fattighjælp udelukker ikke fra Understøttelse af Hjælpekassen, naar der er hengaaet mindst 3 Maaneder efter Fattighjælpens Ophør.” I loven fra 1907 nævnes ikke, at der skal været gået en vis periode efter modtagelse af fattighjælp, før man kan få hjælp fra hjælpekassen.

For at kvalificere sig til hjælpekassehjælp skulle man altså opfylde fire betingelser: man skulle være værdigt trængende, man skulle have fast ophold i kommunen, man måtte ikke have fået fattighjælp inden for de sidste tre måneder og man måtte kun få midlertidig hjælp.

Al den tid loven var gældende – 1907-1932 – foregik der en kamp om og diskussion af, hvor grænsen mellem kassernes og fattigvæsenets område skulle gå. Hvor mange og hvilke grupper kunne hjælpes af kasserne og dermed unddrages fattigvæsenets stigmatiserende fattighjælp? Men resultatet blev kun de to nævnte ændringer.

Hjælpekassernes finansiering bør også kort omtales, selvom det ikke direkte har noget med artiklens hovedsigte at gøre. Kassernes midler kom fra de kommunale kasser, der til gengæld kunne få refusion fra statskassen. Det var et nyt element i socialpolitikken.

Pastor H.P. Christensen ca. 1935 Harlev-Framlev Lokalhistorisk Arkiv

Bladet "Hjælpekassen" om skellet.

I perioden 1911-1933 udgav Hjælpekasseorganisationer for By og Land bladet Hjælpekassen. Indenrigsministeriet, hvorunder loven om hjælpekasser hørte, kom, som allerede nævnt, aldrig med en egentlig definition af gruppen ikke værdigt trængende.²⁵ Men bladet Hjælpekassen berørte i flere omgange spørgsmålet om, hvem der var værdigt trængende og hvem, der var ikke værdigt trængende. To af de personer, der stod bag bladet var amtsfuldmægtig Peter Christian Espensen Kæmpegaard, der var amtsfuldmægtig i Skanderborg amt²⁶ og sognepræst Hans Peder Christensen (1864-1934) fra Harlev ved Aarhus. De var begge redaktører i en længere årrække²⁷. Hans Peder Christensen udtrykte flere gange i "Hjælpekassen" sit syn på forholdet mellem værdigt og ikke værdigt trængende.

Bladet blev udgivet og skrevet af folk, der sad i hjælpekassernes bestyrelser og/eller var engageret i og positivt stemt over for tanken bag hjælpekasseloven. I bladets første nummer fra 1. oktober 1911 skriver Kæmpegaard og Christensen, at formålet med bladet dels er, at værne mod "Fattighjælpens nedværdigende Indflydelse" og "ved forstandig og varsom Støtte at opmuntre og styrke den trængendes Selvhjælpstrang".

Flere gange diskuteres i bladet skellet mellem værdigt og ikke værdigt trængende i konkrete spørgsmål. Mindst to gange tages problemet op på et mere generelt plan.

Det sker i 1917 i en kommentar til Statistisk Bureaus opgørelse for 1901 og 1911 over hvor mange, der modtog egentlig fattighjælp med fattighjælps virkning og årsagerne til, at de pågældende har måttet henvende sig til fattigvæsenet om hjælp. Bladet mener, at kun et fåtal af disse burde høre hjemme under fattigvæsenet – nemlig højt sat små 20 procent i 1901 og 25% i 1911²⁸. Resten burde have haft hjælpekassehjælp.

Værtshuset Den blå Kat på hjørnet af Frederiksborgvej og Hovedgaden. Ca. 1925. I baggrunden til venstre skimtes Hørsholm Mølle. Hørsholmarkivet, Museum Nordsjælland.

Og det skete i 1926 i en kommentar til Statistisk Departements oversigt over fattighjælpens omfang og årsagerne til, at folk har fået fattighjælp med fattighjælps virkning i 1924-25. Her mener bladet, at højt sat kun 28% burde være behandlet som fattighjælpsmodtagere²⁹ Resten burde have haft hjælpe-kassehjælp.

Forfatteren til de to kommentarer mener, at langt de fleste af dem, der havde modtaget fattighjælp med fattighjælps virkning burde være betragtet som værdigt trængende og altså være berettiget til hjælpe-kassehjælp og ikke henvist til den stigmatiserende fattighjælp. Kun to grupper udpeges som ikke værdigt trængende – de drikfældige og de dovne.

Ja, H.P. Christensen går endog skridtet videre idet han siger, ”At sige, at kun den ædruelige flittige osv som er kommen i en Øjeblikkelig Nød, er værdig trængende vil i de fleste Tilfælde være ufor-svarlig. Kan vedkommendes Vilje styrkes, Energi øges ved Hjælpen, er han værdig trængende og har han en stor Børneflokk, gør dette ham ogsaa til værdig trængende.” Desuden vender han sig mod udtalelser om, at ingen, der vil arbejde, behøver at være fattig³⁰.

H.P. Christensen udtrykker flere gange, at begrebet værdighed bør defineres meget bredt og omfatte dem, der har viljen og har en stor børneflokk³¹.

Der fandtes selvsagt andre synspunkter på, hvor grænsen mellem de værdigt og ikke værdigt trængende skulle ligge. I Hjælpe-kassen optryktes således i nr. 23 1912 1/9 de vejledende regler for Gentofte kommunes hjælpe-kasse, hvori det hedder, at hjælp kun i ganske særlige tilfælde ydes til ”Personer, der fører et forargeligt Levned”.

Indenrigsministeriet kommer aldrig med en definition på gruppen af ikke værdigt trængende. Hjælpe-kassernes bestyrelser som sådan kommer heller aldrig med en afgrænsning af gruppen; men i deres medlemsblad er den mest udtalte og udfoldede holdning, at gruppen af værdigt trængende burde omfatte langt de fleste trængende, således at de ikke værdigt trængende kun burde omfatte en ganske lille gruppe – de dovne og drikfældige. Det afgørende var viljen til at arbejde.

Hørsholm – en velstandsforstad omkring 1930

I administrativ henseende var Hørsholm en landkommune med bymæssig bebyggelse³²; men når det drejer sig om at karakterisere den lille landkommune nord for landets relativt store hovedstad, er det mere frugtbart, at bruge begrebet forstad.

Hørsholms udvikling havde gennem århundreder været præget af nærheden til København. Den var hjemsted for hoffet, der brugte Nordsjælland og dermed Hørsholm til rekreative formål. Den var hjemsted for enevældens centraladministration. Og fra København udgik en stor efterspørgsel, der prægede de nordsjællandske bønders økonomiske og sociale liv³³.

Området havde i den forstand været en forstad til København længe, da hovedstadsmetropolen i slutningen af 1800-tallet og i første halvdel af 1900-tallet bredte sig og skabte forskellige forstadsformer³⁴.

I bogen "Velfærdsforstæder og velstandsforstæder. Forstadsformer i det 20. århundredes hovedstads-metropol" definerer Henning Bro den københavnske hovedstadsmetropols forstæder som henholdsvis velfærdsforstæder, velstandsforstæder og udviklingsforstæder i mellemkrigstiden og 40'erne. Gentofte, Søllerød og Hørsholm falder i kategorien velstandsforstæder³⁵.

Disse tre kommuner havde i mellemkrigstiden og den første efterkrigstid en række fælles karaktertræk, der adskilte dem fra velfærdsforstæderne:

For det første havde virksomhederne inden for industri og håndværk færre ansatte og mindre maskinkraft pr. virksomhed end i andre af metropolens forstæder. For det andet havde deres engrosvirksomheder en relativt stor omsætning. For det tredje havde de flere store boliger med fem eller flere værelser end man så i andre omegnskommuner. For det fjerde var den gennemsnitlige indkomst og især den gennemsnitlige formue markant større end i de såkaldte velfærdsforstæder.

Disse karakteristika var udtryk for en befolkningssammensætning, hvor laget af direktører og funktionærer udgjorde en markant større andel end i andre af metropolens forstæder, og hvor arbejderklassen udgjorde en markant mindre andel. Denne befolkningssammensætning betød, at de borgerlige partier sad solidt på det kommunalpolitiske flertal. Desuden udgjorde det sociale områdes andel af de kommunale udgifter i mellemkrigstiden en meget mindre del i disse velstandsforstæder, end i de øvrige forstæder³⁶.

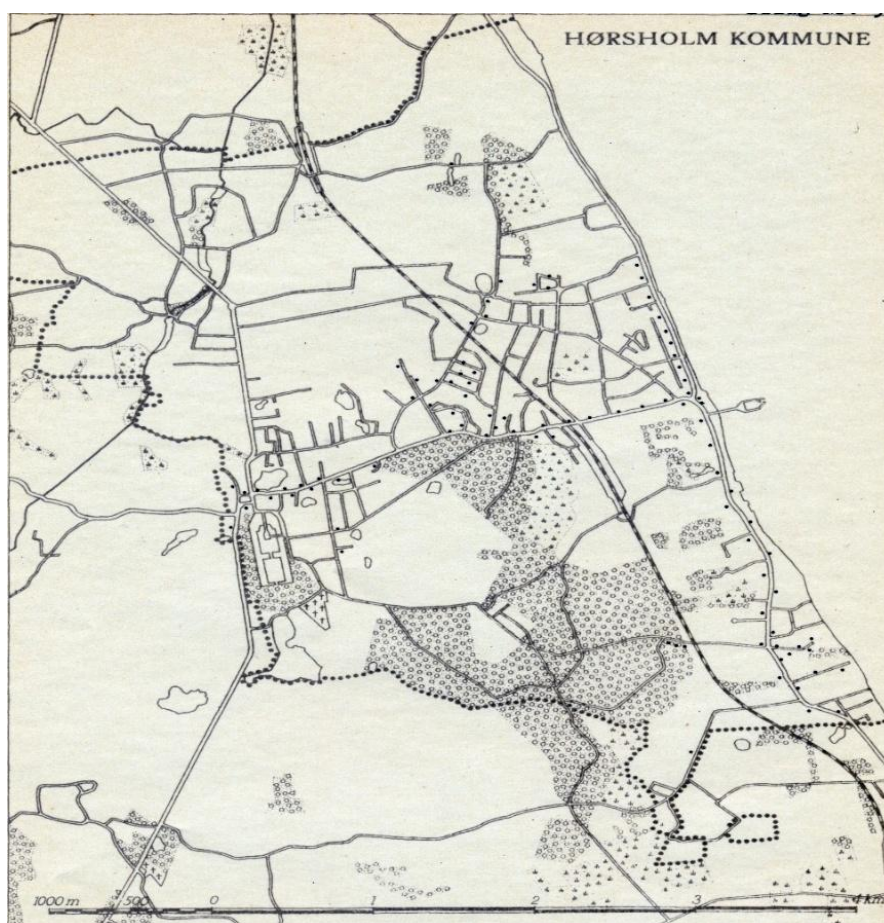

Hovedgaden 19. Ca. 1925. Hørsholmarkivet. Museum Nordsjælland

Henning Bros karakteristik af velstandsforstæderne passer på Hørsholm. Politisk var kommunen solidt konservativt³⁷. Og det er således karakteristisk, at det politiske flertal i kommunen undlader at oprette et socialkontor i forbindelse med socialreformens gennemførelse i 1933, selvom loven kræver det af landkommuner af Hørsholms størrelse³⁸. Omvendt vidner den reform af kommunens skolevæsen, der gennemførtes i 1920, om at der på det tidspunkt var et politisk flertal, der ønskede at give børn mere lige adgang til grundskolen end hidtil³⁹.

Dog vil jeg tilføje et ikke ubetydeligt element til beskrivelsen af Hørsholm. Med adresse i Hørsholm, men lige på grænsen til nabokommunen lå den store private Hørsholm Klædefabrik. På den anden side af kommunegrænsen, i Usserød, lå den statslige Den militære Klædefabrik. De og deres mange arbejdere havde stor betydning for det økonomiske og sociale liv i Hørsholm, og Usserød blev da også indlemmet i Hørsholm i 1938⁴⁰.

Som det vil fremgå var der i velstandskommunen Hørsholm omkring 1930 også en gruppe meget fattige indbyggere – værdigt såvel som ikke værdigt trængende. Så kommunen var præget af store økonomiske og sociale forskelle. Dertil kom de forskelle, der var mellem kommunens forskellige lokalsamfund.

Fordeling af skatteydere med de største indkomster – over 15.000 kr årligt i marts 1940. De fleste bor langs Øresundskysten – i Rungsted. De spættede arealer er skov. Dispositionsplan 1943 bilag 5e. Hørsholmarkivet. Museum Nordsjælland.

Ser man på kommunens sociale geografi, kan der udskilles tre lokalsamfund, selvom kommunen kun havde 3.734 indbyggere i 1930. Ude langs Øresundskyst lå den gamle fiskerby, hvis fiskeri dog var af forsvindende betydning. De store gårde prægede såvel landskab som den sociale sammensætning af befolkningen, selvom området i kraft af Kystbanen var ved at blive en forstad, hvorfra man kunne pendle til København. Og som det fremgår af kortet var Rungsted de store indkomster og formuers holdeplads⁴¹. Nordøst herfor lå Vallerød, der var gammel landsby, der var i færd med at blive forvandlet til et stort villakvarter. Inde i landet lå kommunens bymæssige bebyggelse. Den var planlagt til at blive en slotsby ved grundlæggelsen i 1739; men den blev aldrig en by – blot en bymæssig bebyggelse omkring de gader, der i dag hedder Gl. Hovedgade og Hovedgaden. Befolkningskoncentrationen her var større end i resten af kommunen. Langt de fleste af kommunens småhandlende og håndværkere havde til huse her. Her fandtes nogle få store indkomster, flere mellemstore, og som det fremgår af kortet mange små indkomster. Området prægedes meget af to store industrivirksomheder—Den militære Klædefabrik og Hørsholm Klædefabrik⁴².

Hørsholm Kommunes Hjælpekasses bestyrelses syn på skellet mellem værdigt og ikke værdigt trængende.

I finansåret 1929-30, som min undersøgelse gælder bestod Hørsholm Kommunes Hjælpekasses bestyrelse af gartner Carl Gabrielsen, postbud Carl Rasmussen, Valdemar Jacobsen, købmand Jørgen Petersen og Paula Mathiasen. I nogle tilfælde traf de afgørelser, der viste deres holdning til skellet mellem værdigt trængende og ikke værdigt trængende.

I bestyrelsens møder bruges udtrykket værdigt trængende ikke; men bag nogle af deres afgørelser ligger en vurdering af, hvem der er værdigt trængende.

Ud fra K.K. Steinckes synspunkt er det et vigtigt kriterium for om en person kunne siges at være værdig, om vedkommende har gjort, hvad man kan forvente for at forsikre sig mod at komme i en situation, hvor det er nødvendigt at søge det offentlige om hjælp. Har vedkommende meldt sig ind en sygekasse og en A-kasse⁴³?

Under 28/2 1920 og 7/1 1921 står bestyrelsen over for problemet, idet en række borgere har behov for hjælp. Nogle er medlemmer af en A-kasse; men hjælpen herfra rækker ikke eller er ophørt. Andre er ikke A-kassemedlemmer. Hørsholm Kommunes hjælpekasses bestyrelse hjælper begge grupper og skeler altså ikke til om vedkommende har forsikret sig⁴⁴.

K.K. Steincke udtaler sig flere gange utvetydigt om, at alkoholikere er ikke værdigt trængende. Og det er også standard, at alkoholikere kun får fattighjælp med fattighjælps virkning – som ikke værdigt trængende.

I Hørsholm behandler bestyrelsen 21/11 1921 en sag af relevans for denne problemstilling. En husstand, hvor husstandsoverhovedet er en mandlig murersvend, har fået arbejdsløshedshjælp; men nu vil man stoppe med at hjælpe ”paa Grund af Drukkendskab og udbetale Hjælpen til Konen i Form af Naturalier.” Man løser altså dilemmaet mellem at hjælpe en alkoholiker og at overlade en husstand inklusive et husstandsoverhoved til fattigvæsenet og dermed til fattighjælp med fattighjælpsvirkning på diplomatiske vis. Det var en model, som Indenrigsministeriet havde lanceret allerede i 1908⁴⁵.

Rungsted Havn opførtes i perioden 1919-1923. På et tidspunkt strejkede arbejderne. Nogle af disse fik behov for hjælp; men her var der ingen hjælp at hente hos hjælpekasen, der afviste at hjælpe. Hverken de strejkende eller dem, der nægtede tage strejkeramt arbejde som strejkebrydere, ville man give hjælpekassehjælp⁴⁶.

Dronningedammen, 1930. Man ser bagsiden af husene langs Hovedgade. Hørsholmarkivet. Museum Nordsjælland.

Sammenligning af de ikke værdigt trængende og de værdigt trængende i Hørsholm.

Nedenfor vil jeg sammenligne de 56 modtagere af hjælpekassehjælp fra finansåret 1929/30, som er omtalt ovenfor med de 41 fattighjælpsmodtagere fra foråret 1931, som er nærmere omtalt i min artikel fra 2023 hvad angår køn, status som forsørger eller ikke forsørger, alder, erhverv og stilling og årsagen til, at personen har henvendt sig for at få hjælp⁴⁷.

Udgangspunktet for artiklen her er min artikel fra 2023 og dermed de 41 fattighjælpsmodtagere fra foråret 1931, der behandles der. Desværre findes ikke sammenligneligt materiale fra hjælpekasen fra foråret 1931. Det nærmeste jeg kan komme det, er materialet fra 1929/30.

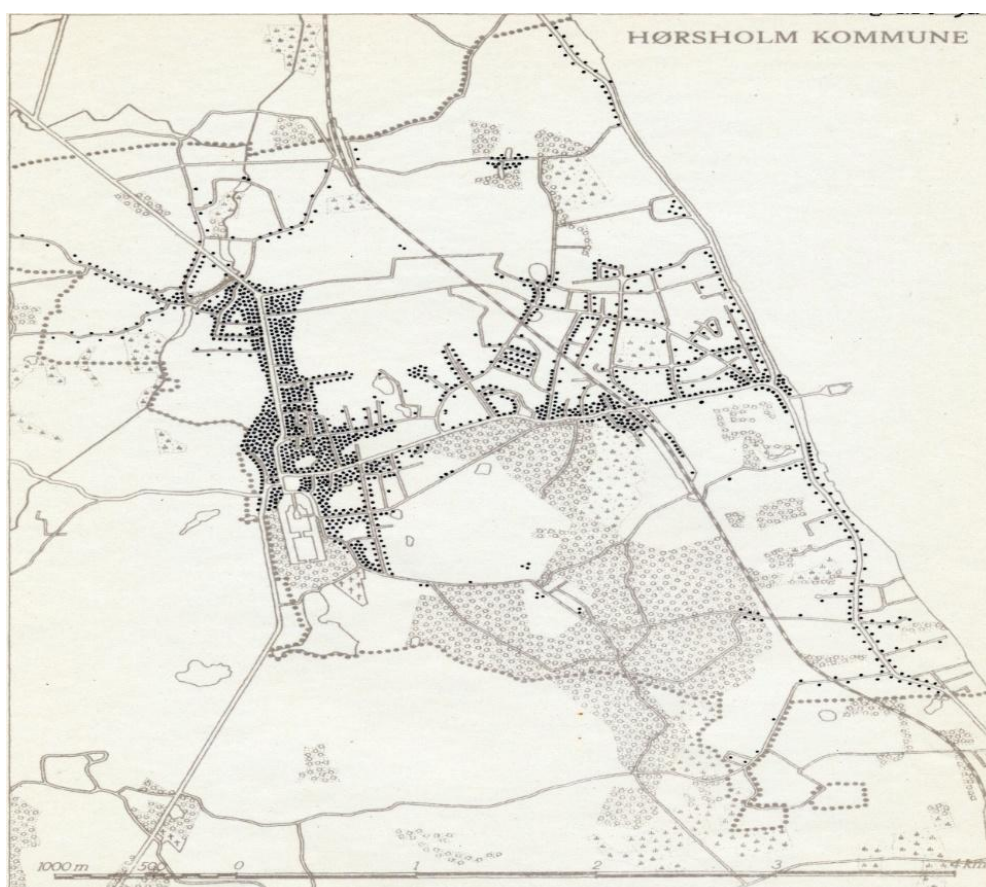
Fattigdommen var udbredt i Danmark og Hørsholm omkring 1930. Her beskæftiger jeg mig kun med de fattige, der havnede i arkiverne. Alle dem, der klarede sig igennem uden offentlig hjælp, ved hjælp af filantropiske foranstaltninger eller familie og venner ligger uden for mit fokus. De to grupper, jeg har kastet mig over, har meget til fælles, ligesom der er forskelle mellem dem. Det drejer sig om modtagere af fattighjælp og modtagere af hjælp fra hjælpekasen.

Kun i et tilfælde har en historiker beskæftiget sig med hjælpekasernes klientel. Det drejer sig om Hajar Ghziels artikel om Frederiksberg Kommunes hjælpekasse. Uden at gå i detaljer med artiklens brede beskrivelse, er det på sin plads at redegøre for dens vigtigste tal og hovedsynspunkt af relevans for problemstillingen her.

I 1932/33 udgjorde mændene 74% og kvinderne 26% af modtagerne af hjælpekassehjælp på Frederiksberg⁴⁸. De 74% mænd fordelte sig på 47% forsørgere og 27% enlige. De 26% kvinder fordelte sig på 18% familieforsørgere og 8 % enlige. Størstedelen af de understøttede var mellem 20 og 49 år gamle⁴⁹.

Hvad angår disse faktorer – køn, alder og forsørger/ikke forsørger – ligner populationen af modtagere af hjælp fra Frederiksberg Kommunes hjælpekasse den gruppe af modtagere af hjælpekassehjælp fra Hørsholm, som jeg vil analysere nedenfor – i store træk. Det er bemærkelsesværdigt i betragtning af, hvor stor forskel, der er på de to kommuner.

Bl.a. på baggrund af disse tal konkluderer Ghziel Hajar, som allerede nævnt: ”Det kan sluttelig siges, at hjælpekasen på Frederiksberg især blev brugt til at holde familieforsørgende mænd i den arbejdsdygtige alder fri af fattigvæsenet”⁵⁰.

Fordeling af skatteydere med de laveste indkomster – 0-1499 kr. årligt i marts 1940. De fleste bor i den vestlige del af kommunen, i den bymæssigt bebyggede del. De spættede arealer er skov. Dispositionsplan 1943 bilag 5a. Hørsholmarkivet. Museum Nordsjælland.

Den mest iøjnefaldende forskel mellem de værdigt trængende og de ikke værdigt trængende i lovgivningen, er at de førstnævnte, ifølge lovens paragraf 4 skal have fast ophold i kommunen for at få hjælp fra hjælpekontoret. Fattighjælpsmodtagerne er folk, som Hørsholm Kommune har forsørgelsespligt overfor, uanset hvor de bor. Mange bor uden for Hørsholm og nogle af dem er, hvad vi i dag ville kalde hjemløse.⁵¹

De fattighjælpsmodtagere, der faktisk bor i Hørsholm, bor dør om dør med dem, der får hjælp fra hjælpekontoret. De to grupper af modtagere af henholdsvis fattighjælp og hjælp fra hjælpekontoret bor i den bymæssigt bebyggede del af kommunen. Det vil sige omkring Hovedgaden, Lillegade, Torvet, Gasværksvej, Dronningevej og Ørbæksvej. Det vil sige, at de er sjældne fugle i landsbyen Vallerød og velhaverkvarteret Rungsted⁵². Desuden er der en vis social mobilitet mellem de to grupper. Hjælpekontorshjælpsmodtagere har mistet retten til hjælp fra hjælpekontoret og er blevet degraderet til fattighjælpsmodtagere. Omvendt har der været – færre – tilfælde, hvor en tidligere fattighjælpsmodtager efter udstået karenstid på tre måneder, har kunnet kvalificere sig til hjælpekontorshjælp.

Et andet forhold, der adskiller de to grupper, er, at hjælp fra hjælpekontoret ifølge en ændring i loven fra 1913 (§3) er midlertidig. Det vil sige, at de personer, som kommer i mere permanent uføre, ryger fra hjælpekontoret til fattigvæsenet, hvis klientel således må formodes at være sunket længere ned i fattigdommens morads.

Køn

De to grupper var begge dele af et patriarkalsk samfund, hvor manden i en husstand betragtedes som dennes overhoved. Det betød, at han registreredes som modtager af fattighjælp eller hjælpekontorshjælp, hvis husstanden fik en af disse to slags hjælp. Derfor optræder der langt flere mænd end kvinder i mit materiale. Således udgjorde kvinderne kun 12% (5) af fattighjælpsmodtagerne og 37% (15) af modtagerne af hjælpekontorshjælp. Det var mændene, der fyldte op i begge grupper.

Erhverv og stilling

Også på et andet punkt lignede de to grupper hinanden. De var arbejdere i et kapitalistisk classesamfund. De tilhørte arbejderklassen. Det vil sige, at de var besiddelsesløse i forhold til produktionsmidlerne. Desuden kunne de ikke sælge den eneste vare, de havde at sælge, deres arbejdskraft. De var arbejdsløse ud fra to synspunkter. De besad ikke produktionsmidler og den arbejdskraft, de besad, ville ingen betale for.

Blandt de mandlige modtagere af fattighjælp var 48% (20) ufaglærte arbejdere og 26% (11) håndværkere eller faglærte. De kvindelige modtageres stilling og beskæftigelse omtales ikke. Det skal dog nævnes, at det undertiden kan være svært eller endog umuligt, at fastslå erhverv og stilling. Det har således ikke været muligt at fastslå de fem kvinders erhverv og stilling.

Et lignende billede tegner sig af modtagerne af hjælpekontorshjælp. I 50% (28) af sagerne kaldes modtagerne arbejdere og i 18% (10) faglærte arbejdere. Det skal dog nævnes, at jeg i 30% (17) af tilfældene ikke har kunnet fastslå erhverv og stilling.

Det var arbejderklassen, der flokkedes i køen til såvel fattighjælp som hjælpekassehjælp.

Civilstand og forsørger eller ikke forsørger

Det registreres om ansøgerne til hjælpekassehjælp er forsørger eller ej. Og i bekræftende fald, hvor mange personer de forsørger. Relativt mange kvinder var forsørger. Det drejer sig om 53% (8) af kvinderne, men kun en kvindelig fattighjælpsmodtager optræder som forsørger. Vi taler om enlige kvinder med børn. De mandlige forsørger udgjorde 66% af samtlige ansøgere om hjælpekassehjælp. Enlige mænd uden forsørgerforpligtelser udgør kun 9% (5) af ansøgerne til hjælpekassehjælp.

Hvad angår fattighjælpsmodtagernes relation til familie (civilstand), er det bemærkelsesværdigt, at enlige (ugifte eller fra separerede) fylder så godt op. De står for 76% (31) af samtlige fattighjælpsmodtagere. De udgør som nævnt kun 9% (5) ud af de 56 modtagere af hjælpekassehjælp.

Mandlige forsørger fylder godt op blandt modtagere af hjælp fra hjælpekassen. Omvendt fylder enlige mænd, der ikke kan betale det lovpligtige alimentationsbidrag godt op i gruppen af fattighjælpsmodtagere.

Hovedgaden 12, 1936. Foto: Sven Türek. Hørsholmarkivet. Museum Nordsjælland.

Alder

Hvad angår gennemsnitsalderen ligner de to grupper hinanden. Fattighjælpsmodtagerne er gennemsnitlig 41, hjælpekassens klientel er gennemsnitlig 43. Den ældste fattighjælpsmodtager er 77. Den ældste modtager af hjælpekassehjælp er 68. Den yngste modtager af fattighjælp er 17. Den yngste

modtager af hjælpekassehjælp er 26. Den største gruppe af fattighjælpsmodtagere er mellem 30 og 60 år. Den største gruppe af modtagere af hjælpekassehjælp er mellem 30 og 50.

Årsager til trang

I betragtning af den store arbejdsløshed, der på dette tidspunkt lå på omkring de 30%, er det ikke overraskende, at den hyppigst nævnte årsag til, at der søges om hjælp fra hjælpekassen, er arbejdsløshed⁵³. Det gælder i 32% (18) af tilfældene. Den næsthyppest er sygdom med 29% (16). Endelig nævnes ringe fortjeneste i 16% (9). Kun i to tilfælde kan årsagen ikke ses af materialet.

Årsagen til at en person ryger i den sorte gryde og kun ydes hjælp som fattighjælp, fremgår kun undtagelsesvis på tilsvarende entydige måde af kildematerialet, som tilfældet er med ansøgerne til hjælpekassehjælp. Man kan af materialet blot se, at vedkommende er havnet i økonomisk ufare, uden at man helt klart kan identificere én årsag. Det gælder dog ikke i en type sager, hvor årsagen er helt tydelig.

I 20 sager har Hørsholm Kommune betalt børnepenge (alimentationsbidrag) på vegne af en mand, som enten har fået børn uden for ægteskab eller har forladt børnene og deres mor. I forsørgelsesudvalgets budgetter for 1931/32 og 1932/33 afsættes hele 6000 kr. til alimentationshjælp. Det er den største enkeltpost på budgettet.

Disse mænd har forsørgelsespligt over for børnene. De skal betale alimentationsbidrag, børnepenge. Gør de ikke det, betaler den kommune, som erkender at have forsørgelsespligt over for manden, alimentationsbidraget. Manden har altså pådraget sig en gæld til det offentlige. De beløb, som kommunen på denne måde lægger ud for manden, betragtes som fattighjælp med fattighjælps virkning ydet til manden.

Alimentanterne er ikke nødvendigvis de fattigste af dem, der modtog, offentlig hjælp. Bortset fra en enkelt på 65 er de enlige mænd i alderen 20-51 og meget tyder på, at de klarer sig uden mange kontanter. De bor hos familie og venner, får hjælp af dem i form af naturalier. Har et job i ny og næ, der giver dem de få kontanter, de har; men så kommer det offentlige og kræver et relativt stort kontant beløb i alimentationsbidrag. Det kan de ikke honorere, så beløbet bliver regnet for fattighjælp med fattighjælps virkning – helt efter reglerne⁵⁴.

Hvis man ser bort fra, at alle modtagere af hjælpekassehjælp er bofaste i Hørsholm i modsætning til fattighjælpsmodtagere, er forskellen på de to grupper den store andel af enlige mænd i den erhvervsaktive alder, som optræder blandt fattighjælpsmodtagerne. Og blandt disse er andelen af alimentanter meget stort. Det var dem, der tit omtaltes som "forsømmelige" fædre. Det var først og fremmest dem, der blev ramt af stemplet "ikke værdigt trængende." Omvendt udgjorde de mandlige forsørgere størstedelen af modtagerne af hjælpekassehjælp.

Kombinationen af fattigvæsen og hjælpekasser understøtter familien og de mænd, der er i ægteskab, hvis de har behov for offentlig hjælp fra hjælpekassen. Mænd i en sammenlignelig situation med

behov for offentlig hjælp, men stående uden for ægteskab, bliver imidlertid straffet som ikke værdigt trængende fattighjælpsmodtagere. På grund af tidens patriarkalsk syn på mænd og kvinder og familie. Eller rettere sådan så det ud i Hørsholm omkring 1930. Baggrunden herfor var, som det fremgår af artiklen ”Socialreformen i Hørsholm 1933”, blandt andet, at de politisk toneangivende havde en modvilje mod alimentanter, sammenlignet med nabokommunen – Asminderød-Grønholt ⁵⁵; men det er uvist om denne holdning betød, at relativt flere fik den sanktionsbehæftede fattighjælp fremfor andre former for hjælp i Hørsholm end tilfældet var i andre sammenlignelige kommuner.

Langt hovedparten af disse to grupper fik sandsynligvis kommunehjælp efter socialreformens gennemførelse. Det vil sige, at de fik hjælp uden de retsvirkninger, som fattighjælpen havde før 1933⁵⁶. Det er en oplagt forskningsopgave, at undersøge hvilken betydning hjælpekaserner og hjælpen herfra fik for kommunehjælpen, som den administreredes inden for socialudvalgenes bureaukratiske regime. Denne opgave ligger imidlertid uden for denne artikels rammer.

Sammenfatning og konklusion

Der var mange fattige i Danmark og Hørsholm omkring 1930. Her behandles en lille gruppe fattige, der kan findes i arkiverne – fattighjælpsmodtagere og modtagere af hjælp fra hjælpekasernen. De havde fattigdommen til fælles. De havde tilhørsforholdet til arbejderklassen til fælles – med nogle få undtagelser. Fattighjælpsmodtagere og modtagere af hjælp fra hjælpekaserner hørte begge til nederst og næstnederst i det sociale hierarki. De hørte til gruppen af socialt og økonomisk nødstedte med færrest ressourcer. Mange af dem boede dør om dør i det samme kvarter. De skiftede undertiden fra den ene gruppe til den anden.

Endnu en ting havde de til fælles: uvisheden. I og med at både fattigvæsenet og hjælpekaserner i mange sager tog beslutninger ud fra skøn og ikke ud fra gennemskuelige regler, vidste de fattige ikke på forhånd om de kunne få hjælp og hvis de kunne få hjælp, vidste de ikke på hvilke betingelser. Men der var også forskelle og skillelinjer. Modtagere af hjælpekassehjælp var bofaste og havde flere ressourcer end fattighjælpsmodtagerne, der undertiden var hjemløse. På yderligere et punkt adskilte de to grupper sig: Der var relativt mange alimentanter, enlige mænd med børn uden for ægteskab, blandt fattighjælpsmodtagerne. Det var dem, der i debatten blev kaldt ”forsømmelige” fædre.

Samspillet mellem beslutninger taget af de sociale klienter selv, af bestyrelsen for Hørsholm Kommunes Hjælpekasse og af kommunens forsørgelsesudvalg, der bestyrede det kommunale fattigvæsen endte op med et mønster, som ingen udtrykkeligt havde haft til hensigt. Det skete bag om ryggen på beslutningstagerne.

Kombinationen af de to myndigheders beslutninger blev nemlig en understøttelse af familien og de fattige mænd, der forblev i ægteskab, og omvendt en straf af de fattige mænd, der af den ene eller anden grund forlod ægtefælle og børn. De førstnævnte kunne få hjælp som værdigt trængende uden sanktioner. De sidstnævnte fik fattighjælp som ikke værdigt trængende med tilhørende sanktioner. Artiklen her såvel som min artikel fra 2023 bygger på et meget spinkelt materiale, der skal ses i sin lokale kontekst – velstandsforstaden Hørsholm ca. 1930. For at kunne belyse de spørgsmål, der stilles i indledningen på et generelt nationalt plan kræves der flere undersøgelser af praksis i kommuner

rundt omkring i det ganske land og fra forskellige perioder, for praksis har sandsynligvis varieret sted til sted og over tid. Ikke mindst kunne det være interessant at få undersøgt forholdene i en velfærds-kommune på den københavnske vestegn.

Formelt set arbejder politikere og myndigheder ikke længere med et skel mellem værdigt og ikke værdigt trængende; men i den socialpolitiske debat høres undertiden udtalelser, som udtrykkeligt eller underforstået forudsætter, at nogen er mere værdige end andre til at modtage overførselsindkomster. Og da Danmarks Riges grundlovs § 29 giver mulighed for at fratage folk deres valgret, hvis de har fået "...understøttelse, der i lovgivningen betragtes som fattighjælp.", er diskussionen af, hvor grænsen bør gå mellem værdigt og ikke værdigt trængende, ikke "bare" en diskussion om historie ⁵⁷.

Abstract

Deserving and undeserving poor in a wealthy suburb of the metropolis, Copenhagen 1929-31

From the mid-19th century till the mid-20th century the Danish poor legislation distinguished between two groups of poor: the deserving and the undeserving poor. Both groups were given poor relief, but under very different conditions. The undeserving poor were deprived of important civil rights, such as the right to vote. The deserving poor were not deprived of their civil rights.

In 1907 a law was passed that established a new institution (Hjælpekasser) to deal with the deserving poor, whereas the undeserving poor were dealt with by the traditional municipal poor system. An official definition "undeserving" was never given. The main question of the article therefore is: What was the combined result of the coexistence of these two kinds of poor relief? Which social groups ended up in the group of the undeserving poor and which groups ended up in the group of the deserving poor? What were the similarities and the differences between the two groups?

The article investigates this problem in a small wealthy suburb near to the capital, Copenhagen but only on a very small population – 56 deserving 1929/30 and 41 undeserving (spring 1931).

Most of the two groups lived door to door. Some changed status from deserving to undeserving. Some, but fewer, changed status from undeserving to deserving. The undeserving were probably poorer than the deserving. The overwhelming majority of the two groups were working class people. Most of them were men.

One difference between the two groups was established by the law. Only people who lived permanently in the municipality were considered deserving poor; but apart from that the most remarkable difference between the two groups was their marital status. A significant proportion of the undeserving poor were single men who had failed to pay alimony, whereas the majority of the deserving poor were married men with children – they had a family to support. In the end the combined effect of these two kinds of poor relief was to support the family and the men who lived on with their family and to punish the men who lived alone.

It is the purpose of this article to inspire further research into the problem of the difference between the deserving and the undeserving poor, because it has not received the attention which it deserves.

At the same time, it deserves attention because the distinctions seem to underlie some of the current political debate.

Litteratur

- Béland, Daniel, Petersen, Klaus: Velfærdsstatens semantik. Komparative og transnationale perspektiver side 130-146 i Temp nr. 8, 2014
- Berthelsen, Herm. Og Nielsen, Ehlert: Kommunale Hjælpekasser i Danmark 1907-1932. 1932
- Bro, Henning: Velfærds- og velstandsforstæder. Forstadsformer i det 20. århundredes hovedstadsmetropol. Kbh. 2025
- Cohen, J.L.: Hjælpekasseloven. Lov Nr. 101 af 29. April om Hjælpekasser, Lov Nr. 305 af 28. juni 1920 om Hjælpekasser i sønderjyske Landsdele. Lov Nr. 69 af 11. Februar 1921 om Hjælpekasser i København og Frederiksberg med Henvi sning til ministerielle Cirkulærer m.v. Kbh. 1929.
- Ghziel, Hajar: En social Ambulance! Hjælpekassehjælp 1907-1933 belyst gennem en undersøgelse af Frederiksberg Kommunes Hjælpekas se side 116-166 i Frederiksberg gennem tiderne. Bd. 34 2011
- Hansen, Peter Wessel: Den skjulte fattigdom. Skam, ære og nedtur i København 1750-1850. Kbh 2024
- Hansen, Svend Aage: Økonomisk vækst i Danmark Bd. II 1914-1970. Kbh. 1974
- Jensen, Brøgger Kristin: Århus kommunale Hjælpekas se 1907-1933 – en analyse af dens politiske udvikling. 2001. Upubliceret speciale. (Har ikke været tilgængeligt)
- Jensen, Hans Jørgen Winther: En konservativ succes? Politik og boliger i Hørsholms historie 1940-1960 side 159-180 i Bro, Henning m.fl.: Hovedstadsmetropolen efter 1945. HOKA 2011
- Jensen, Hans Jørgen Winther: Baggrunden for det moderne Hørsholm – et nordsjællandsk lokalsamfund side 19-37 i Alle Tiders Nordsjælland 2015
- Jensen, Hans Jørgen Winther: Folkeskolen mellem land og by i Nordsjælland 1920-1925 i Gransk 2019. Online tidsskrift for Rudersdal Museer, Museum Nordsjælland, Museerne Helsingør og Furesø.
- Jensen, Hans Jørgen Winther: En fattig mand fra Hørsholm 1912-1935 side 129-143 i Alle tiders Nordsjælland 2020
- Jensen, Hans Jørgen Winther: Rungstedts lyksagligheder side 125-141 i Alle tiders Nordsjælland 2021
- Jensen, Hans Jørgen Winther: Socialreformen 1933 i Hørsholm. *En verden til forskel* side 1- 29 i Metropol, 2023, nr. 2
- Johansen, Hans Chr. og Holten, Birgitte: Velfærdsstaten i tal. Register Dansk Velfærdshistorie. Odense 2015
- Jørgensen, Harald: Studier over det offentlige Fattigvæsenets historiske Udvikling i Danmark i det 19. Aarhundrede. Kbh. 1940 (1975)
- Kolstrup, Søren: Fattiglovgivningen fra 1803 til 1891 side 199-311 i Petersen, Jørn Henrik, Petersen, Klaus & Christiansen, Niels Finn: Frem mod socialhjælpsstaten 1536-1898. Dansk Velfærdshistorie, bind 1. Odense 2010
- Kolstrup, Søren: Fra fattiglov til forsorgslov side 149-233 i Petersen, Jørn Henrik, Petersen, Klaus & Christiansen, Niels Finn: Mellem skøn og ret. Dansk Velfærdshistorie bind 2 1898-1933. Odense 2011
- Kolstrup, Søren: Den offentlige forsorg side 153-219 i Petersen, Jørn Henrik, Petersen, Klaus & Christiansen, Niels Finn: Velfærdsstaten i støbeskeen, Dansk Velfærdshistorie, bind 3 1933-1956. Odense 2012
- Kolstrup, Søren: Fra forsorgslov til bistandslov side 133-239 i Petersen, Jørn Henrik, Petersen, Klaus og Christiansen, Niels Finn: Velfærdsstatens storhedstid. Dansk Velfærdshistorie bd. 4 1956-1973. Odense 2012
- Kommunale Hjælpekasser i Danmark 1907 – 1932. 1932. Red: Nielsen, Ehlert og Berthelsen, Herm.
- Mørch, Søren: Den ny Danmarkshistorie 1880-1960. Kbh. 1982
- Nedergaard, Paul: Dansk Præste-og Sognehistorie VII Aarhus Stift. Aarhus og Skanderborg Amter Kb 1966
- Nielsen, Ehlert og Berthelsen, Herm red.: Kommunale Hjælpekasser i Danmark 1907-1932. 1932
- Nørgård, Inger Lyngdrup: Beskyt de værdige fattige! Opfattelser og behandling af fattige i velgørenhed, filantropi og fattigvæsen i København 1770-1874. Odense 2017.
- Petersen, Jørn Henrik: Debatten om alderdomsforsørgelse frem mod alderdomsforsørgelsesloven af 1891. Baggrund og indhold side 311-390 i Petersen, Jørn Henrik, Petersen, Klaus og Christiansen, Niels Finn: Frem mod socialhjælpsstaten, Dansk Velfærdshistorie, bd. 1 1536-1898. Odense 2010.
- Petersen, Jørn Henrik, Petersen, Klaus & Christiansen, Niels Finn: Det socialpolitiske idelandskab side 83-149 i Petersen, Jørn Henrik, Petersen, Klaus & Christiansen, Niels Finn: Mellem skøn og ret 1898-1933 Dansk Velfærdshistorie bind 2. Odense 2011.
- Socialreformen med noter. Udgivet af Socialministeriet. Kbh 1933.
- Steincke, K.K.: Fremtidens forsørgelsesvæsen. 1. Almindelig Del. Kbh. 1920

Trykte Kilder

Hjælpekassen. Udgivet af Hjælpekas se-Organisationer for By og Land. 1911-1933

Diverse love

Lov nr. 67 af 9. April 1891 om det offentlige Fattigvæsen

Lov nr. 125 af 4. Maj 1907 om Hjælpekasser

Lov nr. 101 af 29. April 1913 om Hjælpekasser

Lov nr. 348 af 7. August 1922 om Aldersrente

Utrykte Kilder

Rigsarkivet

Hørsholm Kommune.

Hørsholm Kommunes Hjælpekasse

Bestyrelsens Forhandlingsprotokol

Regnskabsmateriale

Museum Nordsjælland. Hørsholm Arkivet

Dispositionsplan 1943

Noter

¹ Der skal her lyde en varm tak for inspirerende kommentarer til Henning Bro, Ph.d. seniorforsker, Frederiksberg Stadsarkiv, cand. Mag. Lise Skjød-Pedersen, tidligere arkivar ved Lyngby-Taarbæk Stadsarkiv og arkivar ved Hørsholm Arkivet Anders Dalsager, Museumsinspektør ved Museum Nordsjælland.

² Ghziel side 116-18 og 140

³ Ghziel side 143

⁴ Det har ikke været muligt at hjemlåne Kristin Bøgger Jensens speciale fra Århus Universitets Bibliotek

⁵ Holten og Johansen side 72-73

⁶ Kolstrup, Søren 2011 side 170-190

⁷ Jensen, Hans Jørgen Winther 2023 side 9-10 behandler de hårde sanktioner, der ramte fattighjælpsmodtagere.

⁸ Beland og Petersen side 130

⁹ Jørgensen side 98

¹⁰ Jørgensen side 99 og Kolstrup 2010 side 245-47

¹¹ Jørgensen side 98-99

¹² Jørgensen side 104

¹³ Kolstrup 2010 side 244

¹⁴ Kolstrup 2010 side 268 ff.

¹⁵ Petersen, Jørn Henrik 2010 side 359-72

¹⁶ Kolstrup 2010 side 269

¹⁷ Christiansen, Petersen og Petersen 2011 side 91

¹⁸ Steincke 1920 side 408-409

¹⁹ Kolstrup 2012 side 236

²⁰ Afsnitte bygger på Nielsen 1932 side 16-46 og Kolstrup 2011 side 170-190

²¹ Kolstrup 2011 side 170-171

²² Cohen side 5. Her henvises til Indm. Skr. 17/9 1908 og 7/1 1914.

²³ Nielsen, Ehlert side 20-29

²⁴ Ret til aldersrente fik man, når man var fyldt 65 år, undtagelsesvis kunne man få aldersrente, når man fyldte 60. Se Forslag til Lov om aldersrente, som vedtaget 7. juni 1922 i Rigsdagstidende 1921-22 (1.samling) Tillæg C sp 2108-10 Eller Lov om aldersrente nr. 348 af 7/8 1922.

²⁵ Hjælpekassen noterer sig, at ministeriet har meldt pas på spørgsmålet om indenfor, hvilke rammer begrebet værdighed falder. Se Hjælpekassen 1912 nr 15, 1/5 1912

²⁶ Oplyst af museumsinspektør og arkivleder ved Skanderborg Museum Martin Philipsen Mølgaard. I "Hjælpekassens" første nummer står der, at han var fra Aalborg

²⁷ Hjælpekassen nr. 1, 1. oktober 1928 og Nedergaard 267-68

²⁸ Hjælpekassen 1917, nr. 16 15. maj 1917. På dette tidspunkt er H.P. Christensen og Ehlert Nielsen redaktører

²⁹ Hjælpekassen 1926 nr. 18 15. juni 1926. På dette tidspunkt er H.P. Christensen og Ehlert Nielsen redaktører

Se desuden 1912 nr. 10 15/2

³⁰ Hjælpekassen 1912, nr. 10, 15/2

³¹ Hjælpekassen 1925, nr. 5, 1/12 og 1912, nr. 10 15/2

³² Jensen, Hans Jørgen Winther 2019 side 49-50

³³ Jensen, Hans Jørgen Winther 2015 side 26-27

³⁴ Bro, Henning 2025 side 21-75

³⁵ Bro, Henning 2025 side 38

³⁶ Bro, Henning side 38-47

³⁷ Jensen 2011 side 164 og Bro 2025 side 47

³⁸ Jensen, Hans Jørgen Winther 2023 side 20 og § 28 i Lov nr 181 af 20. Maj om offentlig Forsorg

³⁹ Jensen, Hans Jørgen Winther 2019

⁴⁰ Jensen, Hans Jørgen Winther 2011 side 62 og Lov nr 181 af 20. Maj 1933 om offentlig Forsorg § 28

⁴¹ Hørsholm Kommunes dispositionsplans bilagsmateriale rummer blandt andet kort, der viser, hvordan skatteyderne fordeler sig efter indkomststørrelse. Heraf fremgår det, at de store indkomster først og fremmest befinder sig i Rungsted langs Øresundskysten. Omvendt bor folk med de mindste indkomster i kommunens nordvestlige ende I kommunens bymæssige bebyggelse. Planen er lavet i 1943; men den geografiske fordeling af skatteborgerne har sandsynligvis ikke ændret sig i perioden 1930-1943.

⁴² Jensen 2011 side 161-163 og Jensen 2021 side 25-37

⁴³ Kolstrup 2011 side 171

⁴⁴ Forhandlingsprotokol under 1920 28/2 og 7/1 1921

⁴⁵ Kolstrup 2011 side 171 S desuden bladet "Hjælpekassen"

⁴⁶ Forhandlingsprotokol for Bestyrelsen af Hørsholm Kommunes Hjælpekasse under 11/8 og 25/9 1921. Bladet Hjælpekassen mener heller ikke, at en hjælpekasse kan yde hjælp i tilfælde af strejke. Se Hjælpekassen 1916 nr. 1, 1/10. Dog mener Hjælpekassen, at der kan være forhold, der berettiger strejkende arbejdere til hjælp fra Hjælpekassen. Se Hjælpekassen 1919, nr. 12 1573.

⁴⁷ Jensen 2023 side 11-15

⁴⁸ Ghziel side 140

⁴⁹ Ghziel side 142

⁵⁰ Ghziel side 143

⁵¹ Se Jensen, Hans Jørgen Winther 2020, der behandler en hjemløs' historie. Angående regler forsørgelseskommune se Fattiglovens kapitel II og angående fast ophold eller bopæl se Lov om Hjælpekasser § 3 og side 6 note 4 i Cohen.

⁵² Hørsholm Kommunes dispositionsplan. Af bilag 5-5e fremgår den geografiske fordeling af kommunens skatteyder. De skatteydere med de mindste indkomster bor i det område, hvor også fattighjælpsmodtagere og modtagere af Hjælpekassehjælp bor. Planen er lavet i 1943; men jeg mener ikke, at den geografiske fordeling af skatteyderne ændrede sig i perioden fra ca. 1930 og 1943, selvom Usseød blev indlemmet.

⁵³ Hansen Bd. af 2 side 85

⁵⁴ Jensen 2023 side 12

⁵⁵ Jensen 2023 side 12-14

⁵⁶ Socialreformen med noter side 43-44. Betænkningen fremstår som et anonymt værk skabt af embedsmænd; men Flere steder bruges det personlige pronomen jeg og det er tydeligt, at det er K.K. Steincke, der skriver.

⁵⁷ Med lov nr. 169 af 31maj 1961 med virkning fra 1.april 1962 afskaffedes alle hidtil gældende bestemmelser om tab af valgret som følge af modtaget offentlig understøttelse; men i en mail til mig skriver Michala Wørner chef-konsulent ved Folketinget, "at Folketinget rent teoretisk vil kunne vedtage en lov herom." Hvis den politiske vilje er til stede, kan folketinget genindføre de gamle regler om fortabelse af valgret osv., så længe grundlovens § 29 er i kraft.